

Ο ρόλος της τέχνης στην πρόληψη εξαρτητικών συμπεριφορών: η αποτελεσματικότητα ενός πρωτοποριακού προγράμματος ψυχοκοινωνικής υποστήριξης μαθητών Δημοτικού

Παππά Ελευθερία

Κοινωνική Λειτουργός, MEd Εκπαίδευση Ενηλίκων, PhD(c) Πανεπιστήμιο Πατρών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχο της παρούσας εργασίας αποτελεί ο σχεδιασμός, η εφαρμογή και η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας ενός στοχευμένου προγράμματος πρόληψης εξαρτητικών συμπεριφορών στο Δημοτικό Σχολείο, το οποίο θα αξιοποιεί την τέχνη ως εργαλείο ενίσχυσης της ψυχικής ανθεκτικότητας και των δεξιοτήτων ζωής των μαθητών.

Το Υπουργείο Παιδείας έχει εγκρίνει αρκετά εκπαιδευτικά προγράμματα τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση που αφορούν στην πρόληψη για τη χρήση ουσιών, τα οποία υλοποιούνται από του εκπαιδευτικούς αλλά και από εγκεκριμένους φορείς όπως το ΚΕΘΕΑ, ο ΟΚΑΝΑ, το Κλινικό Παραιτηρήθριο για την αντιμετώπιση των Ψυχοεξαρτήσεων, *Μονάδα εφηβικής Υγείας, Β΄ Παιδιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών Νοσοκομείο Παιδών «Π.&Α. Κυριακού» και Ελληνική Εταιρεία Εφηβικής Ιατρικής, το European Drug Abuse Prevention Trial (EU-DAP)* (Παππά, 2020).

Τα περισσότερα προγράμματα βασιζόμενα στις παραπάνω θεωρίες έχουν διαμορφώσει πακέτα δραστηριοτήτων κυρίως με βιωματικό χαρακτήρα. Δεν φαίνεται κάποιο όμως από αυτά να χρησιμοποιεί την αξιοποίηση της τέχνης ως εργαλείο προώθησης της κριτικής σκέψης που θα βοηθήσει το μαθητή να θωρακίσει τον εαυτό του και να λάβει εφόδια που θα λειτουργήσουν ενισχυτικά στην πρόληψη για επικίνδυνες εξαρτητικές συμπεριφορές.

Ανατρέχοντας στη βιβλιογραφία μπορούμε να διαπιστώσουμε πως γενικά έχουν υπάρξει μελέτες που διερευνούν την αξία της χρήσης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η έρευνα της Τσανούλα (2017) διερευνά το ρόλο της τέχνης στην ανάπτυξη και στην ενίσχυση της δημιουργικότητας στην εκπαίδευση. Οι εκπαιδευτικοί δείχνουν να βλέπουν τα οφέλη της τέχνης για τους μαθητές. Κατανοούν τα οφέλη από την πλευρά της προσωπικής ψυχολογικής ανάπτυξης και έκφρασης των συναισθημάτων καθώς βλέπουν και την επαφή με την τέχνη ως ευκαιρία για κοινωνική συνδιαλλαγή και δημιουργία δεσμών αλλά και ως μια δραστηριότητα που ενισχύει τις γνωσιακές δεξιότητες και τη μάθηση.

Έτσι η παρούσα έρευνα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως καινοτομία καθώς προσπαθεί να αναδείξει κάτι νέο στο χώρο της εκπαίδευσης και ειδικότερα στον τομέα της πρόληψης για τα ναρκωτικά, με το σχεδιασμό ενός νέου εκπαιδευτικού εργαλείου που θα αξιοποιεί την τέχνη με στόχο την αποτελεσματική υποστήριξη και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας των μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης τους, σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων του σχολικού περιβάλλοντος.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την διεξαγωγή της έρευνας είναι έρευνα δράσης. Στην έρευνα συμμετείχαν 109 μαθητές που φοιτούν σε Δημοτικά Σχολεία της Πάτρας και συγκεκριμένα στη Ε΄ και Στ΄ τάξη.

Ερευνητικές Υποθέσεις

Οι υποθέσεις εργασίας που διερευνήθηκαν διαμορφώθηκαν ως εξής:

α) Με την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος ψυχοκοινωνικής υποστήριξης που θα αξιοποιεί την τέχνη, οι ατομικές και κοινωνικές δεξιότητες καθώς και ο βαθμός της Ψυχικής Ανθεκτικότητας των μαθητών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης αναμένεται να ενισχυθούν μέσα από τη συμμετοχή τους στην παρέμβαση.

β) Η αποτελεσματικότητα και η θετική αξιολόγηση της εφαρμογής ενός ολοκληρωμένου προγράμματος ψυχοκοινωνικής υποστήριξης συνδέεται με τη θετική αξιολόγηση των μαθητών που θα συμμετέχουν στην εφαρμογή του.

δ) Ο βαθμός προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων καθώς και της Ψυχικής Ανθεκτικότητας των μαθητών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης μέσα από τη συμμετοχή τους στην παρέμβαση, σχετίζεται με το Φύλο και την Τάξη που φοιτούν οι μαθητές.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ pArt of you

Το “**pArt of you**” είναι ένα πρόγραμμα ψυχοκοινωνικής υποστήριξης και πρωτογενούς πρόληψης που στοχεύει στην ενδυνάμωση μαθητών δημοτικού ηλικίας 10-12 ετών σε θέματα που αφορούν σε επικίνδυνες και εξαρτητικές συμπεριφορές.

Η πρωτοτυπία του προγράμματος “**pArt of you**” έγκειται στο ότι αξιοποιεί την τέχνη, σε κάθε της μορφή, ως εργαλείο ενίσχυσης των δεξιοτήτων εκείνων που θα βοηθήσουν τους μαθητές να αναπτύξουν μεγάλο βαθμό ψυχικής ανθεκτικότητας με αποτέλεσμα την απομάκρυνσή τους από την πιθανότητα να εκδηλώσουν συμπεριφορές υψηλού κινδύνου και άλλες εξαρτητικές συμπεριφορές. Η μεθοδολογία της επεξεργασίας των έργων τέχνης που επιλέχθηκαν έγινε με βάση την μέθοδο «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική εμπειρία» (Κόκκος, 2017) και το Artful Thinking του Project Zero του Πανεπιστημίου του Harvard που βασίζεται στη θεωρία του Perkins (1994).

Μέσα από την αξιοποίηση της τέχνης (επεξεργασία πινάκων ζωγραφικής, γλυπτών, κινηματογραφικών ταινιών) στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί κάποιος να βρει νέα νοήματα, ιδέες και αντιλήψεις που θα τα συνδέσει με τις δικές του εμπειρίες και θα έχει τη δυνατότητα να τις επεξεργαστεί με έναν νέο πιο δημιουργικό τρόπο. Έτσι, η δημιουργία ενός εκπαιδευτικού εργαλείου που θα αξιοποιεί την τέχνη με στόχο την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών, θα λειτουργήσει ως μία εκπαιδευτική πρακτική που έχει απελευθερωτική προοπτική (Κόκκος, 2017).

Το ολοκληρωμένο πρόγραμμα ψυχοκοινωνικής υποστήριξης μαθητών το οποίο βασίζεται στις παραπάνω αρχές και θεωρητικές προσεγγίσεις και ονομάζεται «**pArt of you**» περιγράφεται στον πίνακα που ακολουθεί.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS v.27. Συγκεκριμένα η μέτρηση της διαφοροποίησης του βαθμού της Ψυχικής Ανθεκτικότητας αλλά και των προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών πριν, μετά και τρεις μήνες μετά την παρέμβαση έγινε με την ανάλυση διακύμανσης επαναλαμβανόμενων μετρήσεων (Repeated Measures ANOVA) και ο έλεγχος για τη διαφοροποίηση στο φύλο και την τάξη φοίτησης έγινε με t-test ανεξάρτητων δειγμάτων.

Όσον αφορά στο βαθμό της ψυχικής ανθεκτικότητας μετά από στατιστική ανάλυση των δεδομένων, φαίνεται ότι υπήρξε στατιστικά σημαντική διαφορά στις μετρήσεις πριν και μετά την εφαρμογή του προγράμματος ($p < 0,5$). Επιπλέον, στις μετρήσεις που έγιναν τρεις μήνες αργότερα φάνηκε ότι η αύξηση του βαθμού ψυχικής ανθεκτικότητας διατηρήθηκε σε υψηλότερα επίπεδα από τα αρχικά και σταθεροποιήθηκε σε αυτό το επίπεδο. Φαίνεται ότι μετά τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα «**pArt of you**», οι μαθητές έδειξαν υψηλότερο βαθμό ανθεκτικότητας σε ατομικές δεξιότητες που σχετίζονται με προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο καθώς και σε δεξιότητες που σχετίζονται με την αλληλεπίδραση με τους συνομηλικούς ($p < 0,5$). Η σχέση με τους φροντιστές τους φάνηκε να βελτιώνεται τόσο σε ψυχολογικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο σωματικής φροντίδας. Στατιστικά σημαντική είναι και η διακύμανση του βαθμού ψυχολογικής ανθεκτικότητας των μαθητών σε τομείς που σχετίζονται με το γενικό πλαίσιο της ζωής τους όπως πνευματικό, μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Η αποτελεσματικότητα του προγράμματος ήταν υψηλή στους παράγοντες που αφορούν στις κοινωνικές και προσωπικές δεξιότητες, στην τέχνη και ψυχοκοινωνική υποστήριξη, στην ενημέρωση για εξαρτητικές συμπεριφορές-Πρόληψη, καθώς και στις νέες πληροφορίες-γνώσεις που αποκόμισαν οι μαθητές. Το φύλο και η τάξη φοίτησης των μαθητών φαίνεται πως δεν επηρέασαν το βαθμό των κοινωνικών δεξιοτήτων καθώς και το βαθμό της ψυχικής ανθεκτικότητας των μαθητών.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ	ΣΤΟΧΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ	ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
Προκαταρκτική συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Γνωριμία με τους μαθητέςΧορήγηση ερωτηματολογίων	<ul style="list-style-type: none">Βιωματικές Ασκήσεις
1 ^η Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Γνωριμία με την ομάδα των μαθητώνΕνημέρωση για το πρόγραμμα pArt of youΑνάδυση επιθυμιώνΣυγκρότηση συμβολαίου ομάδας	<ul style="list-style-type: none">Βιωματικές Ασκήσεις
2 ^η Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Να ενημερωθούν οι μαθητές για την έννοια της εξάρτησηςΝα συζητήσουν για τα αίτια που μπορεί να οδηγήσουν κάποιον στη χρήση ουσιών ή σε άλλες εξαρτητικές συμπεριφορέςΝα κατανοήσουν την έννοια των επιβαρυντικών και των προστατευτικών παραγόντωνΝα κατανοήσουν την έννοια της επιρροής των ομοτίμων	<ul style="list-style-type: none">Προβολή και επεξεργασία ταινίας μικρού μήκους “Nuggets” με θέμα την εξάρτηση
3 ^η Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Η αύξηση της αυτογνωσίας των μαθητώνΕνίσχυση της δεξιότητας λήψης αποφάσεωνΕπιρροή από τους ομοτίμους	<ul style="list-style-type: none">Προβολή και επεξεργασίας ταινίας “My good enemy”
4 ^η Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Ανάπτυξη του αισθήματος της ελευθερίαςΣτόχοι – όνειρα	<ul style="list-style-type: none">Επεξεργασία του αγάλματος «Νίκη της Σαμοθράκης»
5 ^η Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Ενίσχυση της δεξιότητας λήψης σωστών αποφάσεωνΔιάκριση ορίων	<ul style="list-style-type: none">Προβολή και επεξεργασία ταινίας «Το καναρινί ποδήλατο»
6 ^η Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Διαχείριση συναισθημάτωνΑνάπτυξη δεξιοτήτων ομαδικότητας-συνεργασίας-ένταξης σε ομάδα	<ul style="list-style-type: none">Προβολή και επεξεργασία ταινίας «Robogirl»
7 ^η Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Διαχείριση συναισθημάτωνΑνάπτυξη δεξιοτήτων στην επίλυση προβλημάτων	<ul style="list-style-type: none">Επεξεργασία εικαστικού «Newcomer at school» της Emily Shanks
8 ^η Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Κλείσιμο προγράμματοςΑξιολόγηση	<ul style="list-style-type: none">Βιωματικές ασκήσεις
Τελική Συνάντηση	<ul style="list-style-type: none">Χορήγηση ερωτηματολογίων	

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα αποτελέσματα της έρευνας φαίνεται να είναι αρκετά ενθαρρυντικά σχετικά με την αποτελεσματικότητα του προγράμματος ψυχοκοινωνικής υποστήριξης «**pArt of you**» στην πρόληψη της ανάπτυξης εθιστικών συμπεριφορών σε μαθητές δημοτικού. Υπήρξε αύξηση του βαθμού των ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων και της ψυχικής ανθεκτικότητας των μαθητών μετά το τέλος της εφαρμογής του προγράμματος και τη σταθεροποίηση της αύξησης αυτού τρεις μήνες μετά και οι μαθητές δήλωσαν πως αποκόμισαν πολλά οφέλη από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα.

Η εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης της εκδήλωσης εξαρτητικών συμπεριφορών γενικότερα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης μπορεί να λειτουργήσει σαν ένα μέσο αναχαίτισης στην πορεία του μαθητή προς τη χρήση (Καλούρη-Αντωνοπούλου & Σιγάλας, 2009). Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα μελέτης των Dritsas & Theodoratou (2017) όπου μετά από εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος πρόληψης, οι μαθητές δήλωσαν ότι απέκτησαν νέες δεξιότητες και μηχανισμούς διαχείρισης και απόλαυσαν την όλη διαδικασία.

Από τα ευρήματα της έρευνάς μας αναδεικνύεται η ανάγκη για το σχεδιασμό συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής που αφορά στην πρόληψη, μέσα από την εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων που χρησιμοποιούν εργαλεία όπως η τέχνη, αναγνωρίζοντας με αυτό τον τρόπο το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει το σχολικό περιβάλλον ως ένας ισχυρός προστατευτικός παράγοντας για την πρόληψη της εκδήλωσης εξαρτητικών συμπεριφορών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Dritsas, I. & Theodoratou, M. (2017). Findings from a Large-Scale Empirical Research on Substance Abuse Prevention in Greece. *Glob J Add & Rehab Med*, 2(5), 555-598.

Καλούρη-Αντωνοπούλου, Ρ. & Σιγάλας, Χ. (2009). *Γενική διδακτική μεθοδολογία. Γενικά ψυχοπαιδαγωγικά θέματα: Διαγωνισμός ΑΣΕΠ για την πρόληψη των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Μεταίχιμο.

Κόκκος, Α. (2017). *Χειραφέτηση και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Μέγα, Γ. (2011). Η Τέχνη στο Σχολικό Σύστημα ως Στοχαστική Διεργασία, Στο Κόκκος, Α. και συν. *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχιμο.

Μπαμπάλης, Θ. (2009). *Η ζωή στη σχολική τάξη*. Αθήνα: Ατραπός.

Pappa, E. (2020). Teacher’s role in prevention of psychoactive substances use. Examination of the possibility of using “Transformative Learning through Aesthetic Experience” method. *Journal of Substance Use*, 5, p.458-461.

Perkins, D. N. (1994). *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art* (Vol. 4). Los Angeles, CA: Getty Publications.

Τσανούλα, Ε. (2017). *Η αξιοποίηση της τέχνης για την ενίσχυση της δημιουργικότητας. Οι εμπειρίες των δασκάλων*. [Αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία]. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.